

УДК 338.242

НАДМІРНА ВІДКРИТІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Власюк Тарас Олександрович,
кандидат економічних наук

У статті визначено ключові передумови, що призвели до надмірної відкритості внутрішнього ринку для імпорту, та проаналізовано головні негативні тенденції розвитку вітчизняної економіки, пов'язані із цим явищем. Розглянуто товарну структуру імпорту й роздрібного товарообігу продажу продовольчих і непродовольчих товарів. Визначено сектори економіки, які нині потребують державної підтримки й захисту від іноземних конкурентів та розроблено загальні рекомендації, спрямовані на поліпшення ситуації. Проаналізовано регіональну структуру обсягів проникнення імпортованих товарів і послуг та розраховано коефіцієнти місткості імпорту у витратах на придбання за регіонами. Досліджено загрози, що виникають унаслідок згорання торговельних відносин з Російською Федерацією у світлі торговельної війни проти України. Запропоновано впровадження низки компенсаторних механізмів, що дозволять мінімізувати втрати національної економіки від обмеження доступу вітчизняних виробників до ринку Російської Федерації. Розроблено рекомендації стосовно захисту внутрішнього ринку від надмірного імпорту. Згадані рекомендації стосуються тарифної політики, створення додаткової інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів у сферах, де існують факторні конкурентні переваги та регулювання доступу на внутрішній ринок іноземних товарів і послуг через застосування міжнародних інституційних норм.

Ключові слова: внутрішній ринок, імпорт, протекціонізм, конкурентоспроможність.

The article defines the key prerequisites that led to excessive openness of the domestic market for import and analyzes the main negative trends of the national economy related to this phenomenon. Author analyzes the commodity structure of imports and retail trade sales of food and non-food products. Defined sectors, which are now in need of state support and protection from foreign competition and developed general recommendations aimed for improving the situation. Author also analyzes the regional structure of penetration of imported goods and services and import capacity ratios calculated in the cost of acquisition for the region. Investigated threats arising from the collapse of trade relations with Russia in the light of a trade war against Ukraine. Suggested implementation of a number of compensatory mechanisms that will minimize the losses of the national economy due to limited access of domestic producers to the market of Russian Federation. Developed recommendations concerning the protection of domestic market from excessive imports. Those recommendations concerned tariff policy, creation of additional infrastructure, improving the competitiveness of domestic products in areas where there are competitive advantages and regulating access of foreign goods and services to the domestic market through the use of international institutional rules.

Keywords: internal market, import, protectionism, competitiveness.

Надмірна лібералізація економічних відносин в умовах посилення відкритості внутрішнього ринку, недостатнього державного контролю за процесами розвитку більшості ринкових сегментів, їх монополізації й тінізації зумовила

значне перевищення темпів приросту імпорту над динамікою внутрішнього промислового виробництва й ВВП. Як наслідок, маємо надмірне насичення внутрішнього споживчого ринку товарами, виготовленими не на території України.

Значною мірою це дешева продукція низької якості, тіншового походження, фальсифікат. При цьому критично великі обсяги імпорту фіксуються щодо продукції галузей економіки, які забезпечували значну частку фінансових надходжень у бюджети всіх рівнів. Тому зазначені дисбаланси формують системні ризики послаблення зовнішньоторговельної та, зрештою, економічної безпеки України.

Це об'єктивно перешкоджає становленню й розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання реального сектору економіки, погіршує пропозицію робочих місць, викривлює структурні характеристики внутрішнього ринку, зменшує обсяги надходжень до бюджетів, тінлізує товарні й фінансові потоки, знижує рівень якості задоволення потреб споживача та погіршує характеристики якості життя населення.

Проблематика захисту й розвитку внутрішнього ринку досліджувалася в працях таких вітчизняних вчених, як В. М. Геєць, В. О. Точилін, Т. О. Осташко, Л. Ю. Волощенко, Г. В. Ленінова, А. І. Даниленко, Л. В. Дейнеко [1,2,3]. Схожа проблематика також досліджується і в працях закордонних вчених, зокрема Дженса Метже та

Піа Вайса [4], Рональда А. Касса [5] та ін. Водночас аспект надмірної відкритості внутрішнього ринку крізь призму економічної безпеки держави висвітлено неповною мірою.

Метою статті є аналіз імпортової залежності внутрішнього ринку, розробка рекомендацій щодо посилення на ньому позицій національних виробників і підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних виробників.

Передумовами наявних деформацій внутрішнього ринку стали незбалансована політика відкритості, яка реалізовувалася на посттрансформаційному етапі розвитку національного господарства; недостатні інноваційна активність і конкурентоспроможність продукції вітчизняного виробництва; слабкість розвитку зовнішньоторговельної інфраструктури та інституційної підтримки вітчизняних суб'єктів реального сектору економіки. Ще одним вагомим чинником загострення зазначеної проблеми стала недостатня ефективність державної політики національного протекціонізму.

До причин інвестиційно-інноваційного характеру, що обумовили відкритість внутрішнього ринку для імпорту, необхідно також віднести

Таблиця 1

Частки продажу продовольчих товарів імпорту на внутрішньому ринку України у 2005, 2008–2013 рр. *

Товари й товарні групи	Роки														Абсолютні відхилення, ±			
	2005		2008		2009		2010		2011		2012		2013		частка у ВРТО**		частка імпорту	
	частка у ВРТО**	частка імпорту	частка у ВРТО	частка імпорту	частка у ВРТО	частка імпорту	частка у ВРТО	частка імпорту	частка у ВРТО	частка імпорту	частка у ВРТО	частка імпорту	частка у ВРТО	частка імпорту	2013 / 2012	2013 / 2005	2013 / 2012	2013 / 2005
Риба і морепродукти харчові	1,2	19,4	1,1	27,0	1,1	27,5	1,2	29,6	1,1	31,2	1,1	34,0	1,1	38,6	—	-0,1	4,6	19,2
Консерви, готові продукти рибні	0,4	20,9	0,4	22,7	0,5	25,4	0,4	26,2	0,4	27,6	0,5	26,7	0,5	29,3	—	0,1	2,6	8,4
Консерви фруктових-ягідні	0,3	17,1	0,1	29,0	0,1	25,4	0,1	35,3	0,1	39,9	0,1	43,7	0,1	44,4	—	-0,2	0,7	27,3
Чай	0,4	35,7	0,4	36,3	0,5	34,1	0,5	32,8	0,4	30,9	0,4	30,9	0,4	31,1	—	—	0,2	-4,6
Кава	0,7	41,9	0,6	44,8	0,7	48,1	0,7	50,7	0,7	54,3	0,8	54,4	0,8	55,6	—	0,1	1,1	13,7
Вироби макаронні	0,3	11,2	0,3	17,3	0,4	18,3	0,4	20,2	0,4	20,7	0,3	24,5	0,3	24,6	—	—	0,1	13,4
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни й дині	0,7	33,4	0,9	37,9	1,1	41,0	1,3	39,2	1,3	42,5	1,4	51,2	1,3	47,5	-0,1	0,6	-3,7	14,1
Горілка та вироби лікеро-горілочні	0,2	6,0	0,2	10,4	0,2	10,9	0,2	11,4	2,7	12,9	2,5	16,1	2,4	18,7	-0,1	2,2	1,6	12,7
Вина	1,1	14,2	1,1	18,6	1,1	17,5	1,1	21,7	1,0	14,6	1,0	18,0	0,9	20,2	-0,1	-0,2	2,2	6,0
Коньяк	0,8	15,3	0,8	18,6	0,8	16,9	0,7	17,7	0,8	17,0	0,7	18,1	0,8	19,4	0,1	—	1,3	4,1

* Складено за: дані ДКСТУ [6, 36–47; 7, 34–45]

** ВРТО – валовий роздрібний товарообіг

малі обсяги капітальних інвестицій у розвиток високотехнологічних і наукоємних видів економічної діяльності; незначні обсяги та невисоку ефективність залучення прямих іноземних інвестицій суб'єктами господарської діяльності; низький рівень освоєння та віддачі капітальних інвестицій; неінноваційно орієнтовану структуру розподілу інвестиційних ресурсів; недостатній обсяг бюджетного фінансування інноваційної сфери.

Це об'єктивно зумовило погіршення платіжного балансу та зниження ефективності забезпечення резервів, необхідних для реалізації програм соціального-економічного розвитку; сповільнення розвитку вітчизняних галузей промисловості, зокрема розвитку малого промислового підприємництва, а також фінансово-економічного розвитку інших секторів економіки; згортання економічної активності. У загальному тренді зростання імпортової залежності націо-

нальної економіки особливо необхідно виділити деструктивний вплив зростання обсягів імпорту соціально важливих продовольчих товарів. Зазначена ситуація негативно позначається насамперед на покупцях, які, з одного боку, нездатні впливати на ці процеси, а з другого – їх купівельна спроможність недостатня для придбання таких товарів.

Імпортна експансія неякісних і дешевих товарів на внутрішньому ринку зумовлює деградацію національних виробників. Як наслідок, нині для України загострилися проблеми насичення внутрішнього ринку імпортною продукцією в сегменті і продовольчих, і непродовольчих товарів.

За результатами аналізу товарної структури імпорту й роздрібного товарообігу продажу продовольчих товарів (табл. 1) в Україні є підстави стверджувати про високу імпортовою залежність внутрішнього ринку від низки продуктів, які мо-

Таблиця 2

Частка продажу непродовольчих товарів імпорту на внутрішньому ринку України у 2005, 2008–2013 рр., % *

Товари й товарні групи	Роки														Абсолютні відхилення, ±			
	2005		2008		2009		2010		2011		2012		2013		частка у ВРТО**		частка імпорту	
	частка у ВРТО**	частка імпорту	частка у ВРТО	частка імпорту	частка у ВРТО	частка імпорту	частка у ВРТО	частка імпорту	частка у ВРТО	частка імпорту	частка у ВРТО	частка імпорту	частка у ВРТО	частка імпорту	2013 / 2012	2013 / 2005	2013 / 2012	2013 / 2005
Одяг та білизна з тканин	0,0	76,5	0,0	83,4	0,1	84,6	0,1	89,3	0,0	89,2	0,0	92,3	0,1	93,2	0,1	0,1	1,0	16,7
Одяг зі шкіри, хутра й інші вироби з них	0,0	18,8	0,0	75,5	0,1	71,5	0,1	88,0	0,0	87,2	0,0	90,7	0,1	93,6	0,1	0,1	2,9	74,8
Трикотаж верхній і білизняний	0,3	83,1	0,4	90,2	0,4	77,4	0,4	89,4	0,5	92,7	0,4	90,7	0,4	95,0	–	0,1	4,3	11,9
Взуття	0,6	90,7	1,0	93,3	1,2	93,6	1,2	95,8	1,1	96,4	1,2	97,2	1,2	97,7	–	0,6	0,5	7,0
Годинники	0,1	93,8	0,1	97,4	0,0	96,1	0,0	96,4	0,0	96,2	0,0	97,1	0,0	98,1	–	–0,1	1,0	4,3
Прилади електрообутові	3,2	91,9	2,8	89,5	2,6	85,2	2,9	88,6	2,9	89,0	2,7	89,3	2,5	88,5	–0,2	–0,7	–0,8	–3,4
Комп'ютерна й інша обчислювальна техніка	0,9	77,5	1,1	88,6	1,0	88,3	1,1	93,9	1,2	97,0	1,2	98,8	1,1	99,1	–0,1	0,2	0,3	11,6
Мотоцикли, моторолери, мопеди	0,0	60,0	0,0	95,4	0,0	97,0	0,0	99,4	0,0	99,2	0,0	99,8	0,0	99,4	–	–	–0,4	39,4
Аудіо- та відеообладнання, телекомунікаційне устаткування	2,4	96,4	3,0	97,3	2,4	97,0	2,7	95,2	2,4	97,5	2,2	95,3	2,1	96,4	–0,1	–0,3	1,1	–
Фотографічне обладнання	0,2	96,3	0,1	98,7	0,1	96,7	0,0	94,5	0,0	96,1	0,1	98,8	0,1	98,3	–	0,1	–0,5	2,0

* Складено за: дані ДКСТУ [6, 36–47; 7, 34–45]

** ВРТО – валовий роздрібний товарообіг

жуть вироблятися національними виробниками. Йдеться, зокрема, про імпорт плодів, ягід, винограду, горіхів, кавунів і динь (47,5 %), консервів фруктово-ягідних (44,0 %), риби та харчових морепродуктів (38,6 %) тощо. Навіть понад те, упродовж 2005–2013 рр. частка імпорту цих товарів зростає, зокрема фруктово-ягідних консервів на 27,3 %, риби та харчових морепродуктів – на 19,2 %, плодів, ягід, винограду, горіхів, кавунів і динь – на 14,1 %. Водночас частина цих товарів не є продукцією критичного імпорту.

Отже, посилюється залежність внутрішнього ринку від імпорту традиційно конкурентоспроможних товарів, що виробляються на території держави. Так, у 2013 р. частка імпорту вина склала 20,2 % (порівняно з 2005 р. зростає на 12,7 %), коньяку – 19,4 % (на 4,1 %), горілки та лікєро-горілочаних виробів – 18,7 % (на 12,7 %). Крім того, упродовж 2005–2013 рр. на 13,4 % зростає частка імпорту макаронних виробів (у 2013 р. склала 24,6 %), консервів, готових рибних продуктів – 8,4 % (29,3 %). Звідси висновок: економічний потенціал вітчизняного виробництва за цими товарами й товарними групами використовується неефективно. Досліджувані товари, за винятком їх окремих видів (кава, чай, частина плодів і ягід), можуть вироблятися в Україні. При цьому не потрібні значні капіталовкладення та високотехнологічні розробки, оскільки є сприятливі кліматичні умови та вже сформовано виробничі потужності. Тому важливою є державна підтримка таких секторів.

100 %. Це, зокрема, мотоцикли, моторолери, мопеди – 99,4 %, комп'ютерна та інша обчислювальна техніка – 99,1 %, фотографічне обладнання – 98,3 %, годинники – 98,1 %, взуття – 97,7 %, аудіо- та відеообладнання, телекомунікаційне устаткування – 96,4 %, трикотаж верхній і білизняний – 95,0 %, одяг зі шкіри, хутра та інших виробів з них – 93,6 %.

Зауважимо, що впродовж 2005–2013 рр. залежність внутрішнього ринку від імпорту непродовольчих товарів лише зростає. Зокрема щодо частки одягу зі шкіри, хутра та інших виробів з них зростання складало 74,8 %; мотоциклів, моторолерів, мопедів – 39,4 %; одягу та білизни з тканин – 16,7 %; трикотажу верхнього та білизняного – 11,9 %, комп'ютерної та іншої обчислювальної техніки – 11,6 %. При цьому стабільно високою (понад 90,0 %) залишалася частка імпорту фотографічного обладнання, годинників, взуття.

Ситуацію погіршує те, що зазначені товари належать до групи з високою доданою вартістю. Крім того, збільшення частки імпортованих товарів відбувається на тлі зростання валового роздрібного товарообігу (рис. 1). Так, упродовж 2005–2013 рр. роздрібний товарообіг зріс із 94,3 млрд грн до 433,1 млрд грн (у 4,6 раза). Водночас частка імпортованих товарів збільшилася з 29,5 % до 42,8 % (на 13,3 в. п.). Тобто значна частка доходів населення конвертується у валюту, вививається з внутрішнього ринку України і спрямовується на підтримку іноземних виробників.

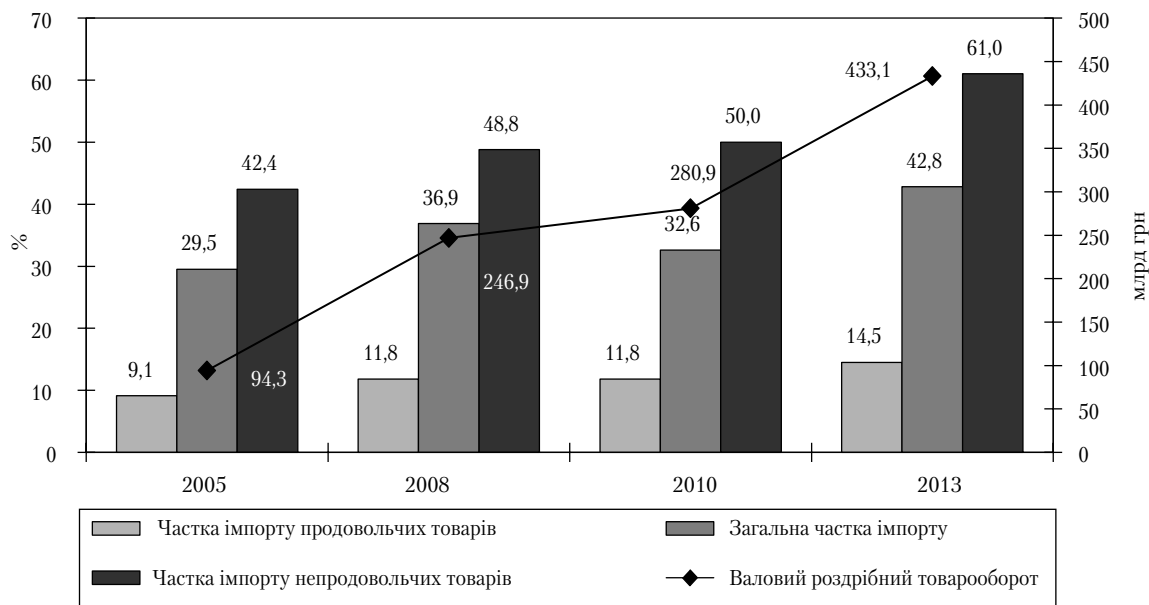

Рис. 1. Частки імпорту товарів на внутрішньому ринку та валовий роздрібний товарообіг України у 2005, 2008, 2010, 2013 рр.

*Складено за: дані ДКСТУ [6, 36–47; 7, 34–45]

Щодо непродовольчих товарів, то рівень проникнення їх імпорту на внутрішній ринок України є ще вищим (табл. 2). Так, у 2013 р. залежність внутрішнього ринку України від імпорту окремих непродовольчих товарів досягла майже

Залежність внутрішнього ринку України від імпорту непродовольчих товарів зростає більш високими темпами, ніж продовольчих. Зокрема, упродовж 2010–2013 років частка імпорту непродовольчих товарів збільшилася

на 10,2 % і досягла у 2013 році 42,8 %. Зростання частки імпорту продовольчих товарів було менш помітним – із 9,1 % до 14,5 % (на 5,4 %). Таким чином, є підстави стверджувати, що відновленню позицій національних виробників на внутрішньому ринку передусім сприятиме активізація державної політики протекціонізму та стимулювання конкурентоспроможності в сегменті непродовольчих товарів.

продукції, вдосконаленням інституційно-правового та інституційно-організаційного забезпечення розвитку галузевої економіки.

Обсяги проникнення товарів і послуг імпорту за регіонами України наведено в табл. 3. Коефіцієнти місткості імпорту у витратах на придбання розраховано як відношення вартості імпорту товарів і послуг до загального обсягу витрат населення та підприємств і організацій на придбання товарів і послуг у регіоні.

Продовольчі товари	Непродовольчі товари
<i>Велика частка імпорту</i>	
• риба і морепродукти харчові;	• одяг та білизна з тканин;
• консерви, готові продукти рибні;	• одяг зі шкіри, хутра та інші вироби з них;
• вироби макаронні;	• головні убори (крім хутрових і трикотажних);
• плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині;	• трикотаж верхній та білизняний;
• консерви фруктові-ягідні;	• взуття;
• вина	• годинники;
	• комп'ютерна та інша обчислювальна техніка;
	• аудіо- та відеообладнання, телекомунікаційне устаткування;
	• фотографічне обладнання;
	• мотоцикли, моторолери, мопеди;
	• прилади електропобутові
<i>Динамічне насичення імпорту</i>	
• м'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби;	• товари текстильні та галантерея;
• жири тваринні харчові;	• вироби панчішно-шкарпеткові;
• молоко та продукти молочні;	• вироби ювелірні;
• сир сичужний, плавлений та кисломолочний;	• товари спортивні, зокрема велосипеди;
• овочі;	• посуд та набори столові;
• консерви овочеві;	• засоби для миття, чищення та догляду;
• горілка та вироби лікєро-горілочні;	• побутові товари неелектричні;
• напої слабоалкогольні;	• матеріали та обладнання для роботи в домашніх умовах (у т. ч. садовий інвентар);
• вина ігристі (шампанське);	• бензин моторний;
• пиво	• дизельне паливо;
	• матеріали мастильні

Рис. 2. Товарна спеціалізація вітчизняного виробництва, що потребує державної підтримки та захисту на внутрішньому ринку

Зазначені тенденції позначилися на товарній спеціалізації вітчизняного виробництва, окреслюють сектори економіки, які нині потребують державної підтримки та захисту від іноземних конкурентів (рис. 2), і обґрунтовують стратегічні пріоритети розвитку внутрішнього ринку.

Динамічне нарощування імпорту окремих груп товарів свідчить про стагнацію відповідного вітчизняного виробництва та зумовлює об'єктивну необхідність активізації державної політики захисту внутрішнього ринку та національних виробників від недоброчинної конкуренції та, зокрема, неякісного імпорту. Обмеження імпорту продукції, яка може виготовлятися в Україні, має досягатися передусім стимулюванням внутрішнього виробництва та збуту

Отже, в середньому по Україні коефіцієнт місткості імпорту за період 2001–2013 рр. становив 0,643, тобто проникнення імпорту товарів і послуг на внутрішній ринок регіонів нашої держави складало понад 64 %. У регіонах більш високий коефіцієнт місткості імпорту мають м. Київ (1,462), Дніпропетровська (0,69), Київська (0,747) та Луганська (0,677) області. Очевидно, що в цих регіонах здійснюється митне оформлення більшості товарів і послуг, які надходять на внутрішній ринок держави. Тому ситуація в більшості інших областей гірша, хоча загалом масштаби проникнення імпорту суттєві. Зосередження витрат на імпортовані товари та послуги поміж регіонів України неоднорідне: концентрація компаній – дилерів іноземних то-

Коефіцієнти місткості імпорту у витратах на придбання товарів і послуг
за регіонами України у 2001–2013 рр.

Регіон	Роки													У середньому по регіону
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Україна	0,659	0,630	0,722	0,745	0,653	0,638	0,651	0,697	0,556	0,627	0,687	0,611	0,518	0,643
АР Крим	0,130	0,113	0,114	0,094	0,073	0,076	0,068	0,084	0,055	0,084	0,282	0,248	0,197	0,109
Вінницька обл.	0,214	0,198	0,210	0,275	0,231	0,173	0,125	0,121	0,121	0,133	0,116	0,120	0,117	0,158
Волинська обл.	0,678	0,591	0,738	0,864	0,614	0,466	0,581	0,557	0,269	0,304	0,441	0,370	0,356	0,497
Дніпропетровська обл.	0,742	0,540	0,700	0,733	0,615	0,683	0,791	0,975	0,674	0,809	0,745	0,620	0,476	0,690
Донецька обл.	0,509	0,407	0,500	0,654	0,548	0,455	0,523	0,432	0,264	0,354	0,453	0,337	0,430	0,440
Житомирська обл.	0,243	0,410	0,689	0,333	0,141	0,126	0,137	0,161	0,227	0,188	0,162	0,118	0,108	0,199
Закарпатська обл.	0,471	0,441	0,593	0,631	0,515	0,601	0,782	0,738	0,539	0,655	0,791	0,686	0,651	0,613
Запорізька обл.	0,474	0,386	0,624	0,683	0,665	0,704	0,907	0,760	0,357	0,346	0,444	0,351	0,289	0,505
Івано-Франківська обл.	0,502	0,477	0,561	0,614	0,491	0,487	0,365	0,272	0,128	0,265	0,358	0,282	0,144	0,345
Київська обл.	0,451	0,450	0,690	0,960	0,858	0,796	0,767	0,761	0,713	0,841	0,949	0,941	0,779	0,747
Кіровоградська обл.	0,065	0,050	0,080	0,113	0,092	0,074	0,102	0,105	0,099	0,105	0,102	0,114	0,102	0,090
Луганська обл.	0,873	0,539	0,276	0,252	1,132	0,988	0,996	0,912	0,714	0,840	1,094	0,585	0,495	0,677
Львівська обл.	0,572	0,696	1,660	0,527	0,311	0,310	0,316	0,430	0,390	0,407	0,510	0,464	0,352	0,474
Миколаївська обл.	0,521	0,469	0,386	0,387	0,386	0,286	0,246	0,316	0,389	0,377	0,373	0,286	0,265	0,353
Одеська обл.	0,612	0,792	0,726	0,582	0,627	0,486	0,488	0,869	0,694	0,748	0,536	0,554	0,462	0,617
Полтавська обл.	0,291	0,332	0,304	1,699	1,132	1,335	1,104	0,407	0,285	0,511	0,429	0,518	0,348	0,546
Рівненська обл.	0,200	0,174	0,256	0,830	0,254	0,321	0,233	0,223	0,158	0,218	0,215	0,268	0,472	0,263
Сумська обл.	0,325	0,708	0,283	0,283	0,289	0,253	0,246	0,279	0,259	0,257	0,348	0,253	0,233	0,295
Тернопільська обл.	0,087	0,103	0,125	0,106	0,106	0,099	0,107	0,162	0,122	0,118	0,144	0,131	0,128	0,117
Харківська обл.	0,260	0,267	0,332	0,513	0,385	0,405	0,376	0,326	0,289	0,289	0,272	0,278	0,220	0,316
Херсонська обл.	0,082	0,071	0,119	0,098	0,091	0,107	0,096	0,122	0,073	0,079	0,095	0,074	0,088	0,091
Хмельницька обл.	0,104	0,109	0,149	0,152	0,180	0,155	0,140	0,177	0,135	0,189	0,185	0,165	0,135	0,150
Черкаська обл.	0,185	0,205	0,293	0,251	0,237	0,224	0,206	0,329	0,163	0,156	0,255	0,332	0,290	0,234
Чернівецька обл.	0,095	0,118	0,131	0,129	0,173	0,150	0,089	0,100	0,079	0,070	0,081	0,077	0,068	0,100
Чернігівська обл.	0,273	0,271	0,297	0,264	0,225	0,181	0,155	0,161	0,201	0,195	0,234	0,194	0,191	0,214
м. Київ	1,954	1,134	1,162	1,126	1,513	1,410	1,546	1,643	1,855	1,715	1,454	1,415	1,358	1,462
м. Севастополь	0,241	0,129	0,137	0,098	0,097	0,105	0,063	0,068	0,068	0,068	0,082	0,102	0,073	0,095
У середньому за рік	0,300	0,288	0,338	0,358	0,320	0,301	0,286	0,302	0,237	0,267	0,307	0,278	0,247	0,295

*Розраховано автором за: даними Держстату та НБУ [8, 9, 10].

варів і послуг у столиці є природною, а їх розсоередження можливе лише за умови відповідної розбудови торговельної, ділової, транспортної та складської інфраструктури.

У 2013 р. високий коефіцієнт місткості імпорту спостерігався у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Черкаській областях та м Києві. Саме в цих регіонах за умов передачі владних повноважень на місця слід першочергово вирішувати питання збалансованості зовнішньої торгівлі. Якщо загалом в Україні у 2013 р. коефіцієнт споживання імпорту становив 0,518, то в м. Києві – 1,358 (перевищення – у 2,6 раза), у Київській області – 0,779 (більше на 50,4 %), Закарпатській області – 0,651 (на 25,79 %). Причому динаміка цього показника для згаданих регіонів упродовж 2001–2013 рр. здебільшого має зростаючу тенденцію.

Зазначене дає підстави дійти висновку про необхідність переосмислення пріоритетів зовнішньоторговельної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави, зокрема завдяки стратегічному плануванню торговельних відносин з окремими країнами та регіональними угрупованнями. Успішна державна політика регулювання доступу іноземних виробників на внутрішній ринок і забезпечення таким чином зовнішньоторговельної безпеки держави має базуватися на ґрунтовному аналізі та виробленні дієвих рішень у сфері зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД).

Особливо гостро це питання постає у світлі торговельної війни Російської Федерації (далі – РФ) проти України. Ця війна була розв'язана Росією задовго до військової агресії на сході України та анексії Криму, і продовжується донині.

Так, аналіз ЗЕД України та Російської Федерації засвідчує, що остання активно застосовує політику протекціонізму для блокування доступу українських товарів на внутрішній ринок. Щодо української продукції РФ підвищила низку митних ставок та регулярно впроваджувала торговельні обмеження аж до повної заборони багатьох українських товарів. Відомі випадки заборони ввезення сирної продукції, молока та молочної продукції, м'ясних виробів, продовольчої картоплі, соєвих бобів, соняшнику, кукурудзи, кукурудзяної крупи, солі та алкогольної продукції. Блокування українського експорту посилюється труднощами проходження митного контролю на митницях РФ. Як наслідок, значна частка експорту України до РФ обумовлює ситуацію, коли обмежувальні заходи РФ тарифного й нетарифного характеру негативно впливають не лише на розвиток окремих галузей, а й економіки загалом.

Крім того, РФ готує низку нових торговельних обмежень у відповідь на підписання Україною економічної частини Угоди про асоціацію та

ЄС [11]. Натомість Україна не вводить дзеркальних обмежень для російської продукції та не повною мірою використовує механізми протидії агресивній протекціоністській політиці РФ щодо українських товарів. Зокрема, обмеження імпорту українських товарів до РФ, нормативно-правові акти органів РФ, а також практика їх застосування не були оскаржені в СОТ. Важливо зазначити, що процедура врегулювання суперечок у межах СОТ передбачає не лише юридичну відповідальність за порушення угод, а й систему санкцій, які мали б гарантувати в майбутньому дотримання угод СОТ. Порушення з боку РФ також не розглядалися в межах укладених договорів про преференційний торговельний режим у межах зони вільної торгівлі СНД.

Оскільки в короткостроковій перспективі складно розраховувати на поліпшення торговельних відносин з РФ, мінімізації витрат слід досягати через впровадження також компенсаторних механізмів:

- 1) упровадження обмежень на продукцію з РФ та створення умов для збільшення попиту на продукцію вітчизняного виробництва;
- 2) диверсифікацію та переорієнтацію експортно-імпортних операцій на ринок ЄС;
- 3) активне освоєння нових ринків, зокрема АТР та Близького Сходу.

Виклики, які нині постали перед Україною, вимагають нових підходів до захисту внутрішнього ринку. Передусім необхідною є збалансована тарифна політика, спрямована на захист вітчизняних товаровиробників, зокрема чутливих груп промислових і сільськогосподарських товарів. Розвиток внутрішнього ринку потребує налагодження виробництва імпортозамінних товарів для його насичення продукцією національних виробників. Не менш необхідною є модернізація економіки, що допоможе впроваджувати інноваційні досягнення у виробництві конкурентоспроможної продукції.

У регіональному аспекті державна політика протидії надмірному проникненню іноземних товарів і послуг на внутрішній ринок має також передбачати заходи щодо «переміщення центрів імпорту» товарів і послуг з регіонів їх надмірної концентрації (м. Київ, Київська та Закарпатська області) в регіони низького насичення – Житомирську, Вінницьку, Хмельницьку, Тернопільську, Івано-Франківську і Чернівецьку області. Цьому сприятиме створення відповідної дорожньої, складської та торговельної інфраструктури.

Особливої уваги з боку держави потребує проблема обмеження доступу на внутрішній ринок іноземних виробників та зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних товарів у сферах, де існують факторні конкурентні переваги і можливості зростання. Для України це передусім продукція АПК. Тут необхідні поліпшення системи державної підтримки тваринництва, розбудова регіональної інфраструктури аграр-

ного ринку, полегшення доступу вітчизняних суб'єктів господарювання до інструментів біржової торгівлі, стимулювання розвитку конкурентоспроможних сфер сільськогосподарського виробництва та інноваційних видів діяльності.

Досі залишаються невикористаними й можливості України щодо регулювання доступу на внутрішній ринок іноземних товарів і послуг через застосування міжнародних інституційних норм. Запроваджені окремими державами обмеження щодо імпорту українських товарів не оскаржуються в СОТ, а це передбачає не лише юридичну відповідальність за порушення угод, а й систему санкцій. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є важливим чинником посилення економічної інтеграції та зміни вектору експортоорієнтованого вітчизняного виробництва з ринку РФ на ринки економічно розвинених держав світу, зокрема країн Євросоюзу. Безмитний доступ до найбільших ринків світу, полегшення доступу на ринки третіх країн, розвиток бізнес-контактів та забезпечення відповідності товарів вітчизняної продукції європейським стандартам якості, включення українських підприємств у технологічні ланцюги європейських компаній, модернізація та виведення вітчизняних підприємств на сучасний технологічний рівень одночасно сприятимуть зміцненню конкурентоспроможності їх продукції на внутрішньому ринку, що забезпечить економічний потенціал витіснення з внутрішнього ринку продукції та послуг імпорту.

Необхідно також зазначити, що наша країна продовжує застосовувати інструменти політики протекціонізму з метою усунення проблеми подвійного дефіциту. Проте така політика не приносить очікуваних результатів для соціально-економічного розвитку, зважаючи на те, що основні макроекономічні показники продовжують погіршуватися. Останнє пов'язане не лише з воєнно-політичними тенденціями, а й з по-

дальшою наявністю тіньової економіки та корупційних схем у зовнішньоекономічній діяльності. З огляду на це, слід розрахувати ефекти від запровадження митно-тарифної політики із застосуванням сценарного підходу.

У довгостроковій перспективі стратегічним орієнтиром державної політики обмеження доступу на внутрішній ринок продукції іноземних товаровиробників має стати активна державницька політика економічного протекціонізму у спосіб підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних виробників. Базисом такої конкурентоспроможності має стати інноваційність. Україна має значний потенціал науково-технологічного та інноваційного розвитку, здатний забезпечити структурну трансформацію національної економіки. Так, зокрема, за рейтингом якості освітніх послуг у 2013–2014 рр. Україна посідає 69-те місце між 148 країн, за рейтингом охоплення населення освітою – 13-те місце, за рейтингом якості науково-дослідних установ – 69-те місце.

На цій основі необхідно змінити сировинну та експортоорієнтовану модель розвитку, яка сформувалася в Україні впродовж періоду незалежності та характеризується низькою часткою експорту продукції з високою доданою вартістю, значним рівнем імпортової залежності від енергоносіїв з Російської Федерації, орієнтацією на імпорт високотехнологічної продукції з країн ЄС, посиленням процесів інтелектуальної міграції.

Стратегічними пріоритетами тут мають стати розвиток інституційно-правового базису інноваційної діяльності, удосконалення фінансово-кредитних механізмів підтримки і стимулювання розвитку інноваційної діяльності, формування інституційних умов для розвитку інноваційної інфраструктури інтеграції науково-дослідної та інноваційної діяльності, проведення селективної протекціоністської політики з метою стимулювання технологічного імпорту.

Список використаних джерел

1. *Проблеми та напрями захисту внутрішнього ринку* : наук. доп. / В. О. Точилін, Т. О. Осташко, О. В. Пустовойт [та ін.] ; за ред. В. М. Геєця, В. О. Точиліна, Т. О. Осташко. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2008. – 102 с.
2. *Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ* / Т. О. Осташко, Л. Ю. Волощенко, Г. В. Ленінова; відпов. ред. В. О. Точилін; НАН України. – К. : Ін-т екон. та прогнозув.; 2010. – 208 с.
3. *Пріоритети розвитку внутрішнього ринку України* / за ред. акад. НАН України В. М. Геєця, чл.-кор. НАНУ А. І. Даниленка, д. е. н. Л. В. Дейнеко, д. е. н. В. О. Точиліна; НАН України. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2013. – 70 с.
4. *Protecting the Domestic Market: Industrial Policy and Strategic Firm Behaviour* // JENS

References

1. *Problemy ta napryamy zakhystu vnutrishnoho rynku*: nauk. dop. / V. O. Tochylin, T. O. Ostashko, O. V. Pustovojt [ta in.] ; za red. V. M. Hejcyja, V. O. Tochylyna, T. O. Ostashko – K. : In-t ekon. ta prohnozuv., 2008. – 102 s.
2. *Vnutrishnij ahroprodovolchyj rynek Ukrainy v umovakh SOT* / T. O. Ostashko, L. Yu. Voloshhenko, H. V. Lyenivova; vidpov. red. V. O. Tochylin; NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv.; – K. : 2010. – 208 s.
3. *Priorytety rozvytku vnutrishnoho rynku Ukrainy* / za red. akad. NAN Ukrainy V. M. Hejcyja, chl.-kor. NANU A. I. Danylenka, d. e. n. L. V. Dejneko, d. e. n. V. O. Tochylyna; NAN Ukrainy. – K. : In-t ekon. ta prohnozuv., 2013. – 70 s.
4. *Protecting the Domestic Market: Industrial Policy and Strategic Firm Behaviour* // JENS

METGE and PIA WEISS – Singapore Econ. Rev. 56, 159 (2011).

5. *Domestic Regulation and International Trade: Where's the Race?* / By Ronald A. Cass – International & National Security Law Practice Group Newsletter – Volume 3, Issue 3, Winter 2000.

6. *Роздрібна торгівля України у 2000–2010 роках* : стат. зб. – К. : ДКСТУ, 2011. – 191 с.

7. *Роздрібна торгівля України у 2013 році* : стат. зб. – К. : ДКСТУ, 2014. – 165 с.

8. *Лист* Держстату України № 15.1-20/661 ПІ від 23.05.2014 р. на запит від 16.05.2014 р.

9. *Дані* офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

10. *Дані* офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

11. *О введении* ввозных таможенных пошлин в отношении товаров, страной происхождения которых является Украина» : постановление Правительства Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://regulation.gov.ru/project/17072.html>

METGE and PIA WEISS – Singapore Econ. Rev. 56, 159 (2011).

5. *Domestic Regulation and International Trade: Where's the Race?* / By Ronald A. Cass – International & National Security Law Practice Group Newsletter. – Volume 3, Issue 3, Winter 2000.

6. *Rozdribna torhivlya Ukrainy u 2000–2010 rokakh* : stat. zb. – K. : DKSTU, 2011. – 191 s.

7. *Rozdribna torhivlya Ukrainy u 2013 roci* : stat. zb. – K. : DKSTU, 2014. – 165 s.

8. *Lyst Derzhstatu Ukrainy № 15.1-20/661 PI* vid 23.05.2014 r. na zapyt vid 16.05.2014 r.

9. *Dani* oficijnoho sajtu Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>

10. *Dani* oficijnoho sajtu Nacionalnoho banku Ukrainy Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>

11. *O vvedenii vvoznih tamozhennyh poshlin v otnoshenii tovarov, stranoy proishozhdenija kotoryh javljaetsja Ukraina*» : postanovlenie Pravitel'stva Rossijskoj Federacii. Retrieved from <http://regulation.gov.ru/project/17072.html>